

DE RIQUER, Isabel: *Poemes catalans sobre la caiguda de Constantinoble*, edició i estudi d'Isabel de Riquer, Departament de Filologia Catalana: Secció Literatura de la Universitat de Barcelona/Eumo Editorial, Col·lecció Escolis, nº 5, Barcelona, 1997.

El títol de l'assaig de la doctora Riquer és prou expressiu per adonar-nos del seu contingut. El ressò literari que aquest esdeveniment històric produí en les consciències dels homes occidentals fou força relevant.

L'obra s'estructura a partir d'una introducció històrica sobre els fets que acabaren amb la presa de Constantinoble pel Turc; un recull detallat d'elements significatius relacionats amb els poemes, i l'edició, amb les notes filològiques pertinents, de sis poemes catalans relacionats amb aquell trist, per a Occident, fet.

La introducció històrica parteix de la nota escrita pel notari i poeta barceloní Joan Fogassot, autor d'un dels poemes recopilats, ran de l'audiència concedida pel rei Alfons el Magnànim a Nàpols, el 6 de juliol de 1453. Fogassot es refereix a uns fets que el varen impressionar molt: "*viu les embaxadors de Contestinoble vestits de dol ab molta dolor e congoxa dir la nova de la dita presa a la prefata majestat, a la qual eren vengits per demanar çocós contra lo gran Turch*".

Darrera d'aquest capítol, passa la doctora Riquer a detallar-nos els esforços previs a la caiguda de Constantinoble (29-5-1453) realitzats per l'emperador Constantí XIIè, per tal d'organitzar amb l'ajut de les potències europees cristianes un exèrcit capaç de fer front al Turc.

Els diferents conflictes interns entre nacions i els canvis polítics a Europa impediren que els esforços encaminats a recuperar, per la força, Constantinoble es fessin realitat. Els sobirans no van aconseguir posar-se d'acord per organitzar i enfrontar al Turc un exèrcit de croats.

Per tant, aquest poema catalans reunits en aquesta edició són fruit del ressò clamorós per la caiguda de la capital de l'imperi bizantí i es poden datar amb posterioritat a l'octubre de 1453 o bé al maig de 1455. Un eix temàtic comú els uneix: encoratjar els cristians per anar a lluitar contra l'infidel que ha conquerit Constantinoble. Tots ells es troben escampats en set manuscrits diferents i són obra, els coneguts, òbviament, car es recopilen diversos d'anònims, de poetes força coneguts en els ambients literaris catalans, on es celebraven consistoris i trobades poètiques.

Els poemes reflecteixen l'interès general dels homes de lletres per un fet que de cap de les maneres els pot deixar indiferents. Així trobem que el primer poema, segons consta en la seva rúbrica, es presentà a un consistori organitzat per Antoni Sapllana on "*es posà una joia a qui millor diguera en laor de la Creu, animant los cristians que anassen a la crohada justada*". I el segon poema recopilat, signat per Pero Martines, és una laor feta a Barcelona animant la gent a lluitar contra el Turc. Els poemes signats per Johan de Baranguer i Johan Fogassot reflecteixen també, en llurs rúbriques, el paper encoratjador que representen, a despit que no hi ha constància que es presentessin a cap consistori. I també cal esmentar que el primer dels poemes anònims porta en algun dels manuscrits, on és transcrit, rúbrica que explica la raó del poema: el lament per la pèrdua de Constantinoble, convertint-se així en una llarga petició al món cristià —papa, emperador, reis, venecians, florentins, catalans—, per iniciar la croada de recuperació de l'Imperi perdut.

El primer del sis poemes és el compost per Joan Françí Pucurull, *Qual hom sentit porà dir ni pensar*. És un text estructurat en dues parts: un exordi de tres estrofes de vuit versos cadascuna i un darrer vers en llatí que és cita evangèlica (Carta de sant Pau als Gàlates, VI,14). En aquest prohemi Pucurull referència el tema imposat pel consistori i demana benevolència als jutges.

La segona part, precedida d'una rúbrica: "*Lo vers tirant a tirant a la joia*", consta de set estrofes de vuit versos i una tornada final de quatre. Cada una d'aquestes set estrofes s'inicia amb la forma anafòrica "*Arbre molt sant*", i una variant expressiva de la repetició, com és l'*anadiplosi*, hi és present a tota la segona part d'aquest poema. El text seguit en aquesta edició es el Manuscrit J.B.N de la Biblioteca de París, esp. 226, f.17 r-19v, i és una còpia del segle XV. D'aquest poema s'han publicat les següents edicions: C.B. Bourland, 1909, pp. 465-468; R.G. Black, 1985 i Parramon, 140,3 = 98:2 Libel.

El poema de Pucurull porta la següent rúbrica: *Hobra feta per Fransí Johan Pucurull en lo consistori de mossèn Anthony Çaplana, lo qual posà una joia a qui millor diguera en laor de la Creu animant los cristians que anassen a la crohada justada*.

El segon poema és obra de Pero Martines: *Singular preu, salut d'humana pasa*. Són set estrofes de vuit versos i una tornada final de quatre. El poema és una lloança a la Creu amb referències bíbliques i mitològiques. Es troba en el Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya 1030, f. 103 r-104v, i és una còpia del segle XV i d'ell es disposen les següents edicions: M. de Riquer, 1946, pp. 126-

128 i Parramon: 99, 10 = 131:27. Cant religiós. Aquest poema també conté rúbrica que anima a la lluita contra l'infidel: *Lahors de la Creu, ffetes per una joya que ffonch mesa en Barcelona sobre la creada contra.l turch, animant la gent.*

El tercer poema és una composició de Joan Berenguer de Masdovelles: *Permès a Déu haver feta presó.* El poema són dotze estrofes de vuit versos amb conclusió (8 versos), tornada (4 versos) i endreça (4 versos). Amb una tècnica semblant als *Complants* i amb un to narratiu es demana a les potències europees que comencin la lluita contra l'invasor de Constantinoble. És un poema copiat a finals del XV i resta en únic manuscrit de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, N. Barcelona, l. f.18 r-20v. Les edicions, fins ara, publicades són las de Valls i Taberner, *El Cançoner*, p. 30 i la de Parramon: 103, 119 = 219:75. Sirventés. Hi consta també rúbrica: *Obra feta per lo dit mossèn Johan Baranguer de Masdovell[le]s,cavaller, sobre la presó de Costantinoble e laors de la Creu.*

El quart poema és del poeta Joan Fogassot: *Dels doctes fels congregat per possible.* És una lloança a la Creu i un crit d'ànim al cristià per anar a lluitar contra el Turc. Són set estrofes de vuit versos amb tornada final de quatre, dedicada a la Mare de Déu, i una endreça, també de quatre versos, dirigida als jutges. El poema està copiat a continuació de l'anterior de Berenguer de Masdovelles en el mateix manuscrit: Manuscrit N. Barcelona de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, l. f.20 v-22-r. Hi ha coincidència també d'edicions: Valls i Taberner, *El Cançoner*, p. 33 i 34; i Parramon, 67,2 = 211:60. Sirventés. Hi apareix aquesta rúbrica: *Obra feta per en Johan Fogasot, notari, en laors de la Creu e animant los christians de anar contra lo gran turch per la presa de Constantinoble.*

El cinquè poema és un anònim: *Plors, plants, senglots e gemechs de congoxa.* Aquest *Complant* de tres-cents vint-i-quatre versos, repartits en quaranta estrofes de vuit versos i una tornada final de quatre, és una mena de crònica a l'estil del *Compianti* italians i continuador de l'estil èpic dels *trenos* o laments per la ciutat conquerida per l'enemic. L'exageració i les distorsions de la realitat són trets característics d'aquest llarg *complant* justificats per la seva finalitat: commoure el lector o oients del *plantus*. L'autor anònim es proposa encoratjar, individualment, cadascuna de les potències europees per anar a la croada. El *complant* esmenta reiteradament que la pèrdua i destrucció de la ciutat santa fou deguda a la passivitat i negativa dels europeus a formar un exèrcit salvador —donades les rivalitats i enemistats existents entre aquelles—, fent cas omís a les crides urgents de l'emperador Constantí.

Relacionat amb aquest *Complant*, la doctora Riquer fa un estudi dels quatre darrers versos de l'estrofa XXX, posant ènfasi a la menció que el poeta anònim fa de l'Orde de cavalleria de Perusa i de l'anomenat Lo Blach ros.

O Cavallers de l'Orde de Perusa,
qui dos-cents mil vos podeu ajustar
ab lo Blach ros! Unit-vos per anar
contra los Turchs de la secta confusa.
(vv. 237-240)

L'Orde de Perusa gaudi de gran prestigi del segle XIII al XV pel seu domini i cristianització de Prússia i regions frontereres. Per això, trobem que són varis els textos catalans que inclouen referències a aquest Orde (un poema d'Ausiàs March: *Qui, ne per sí, ne per Déu, virtuts husa; el Curial e Güelfa*).

Lo Blach ros és el nom amb què es designa el cabdill romanès János Hún-yadi, natural de la regió de Valàquia; per tant, fou valac. En textos en vulgar János és anomenat Blac, o lo Blanc, o comte Blanch. Fou home de gran prestigi per les seves reiterades victòries sobre els turcs (Danubi, 1448; Belgrad, 1456).

On es troba l'autora amb més dificultats és en la interpretació i significat del mot "ros" amb què es qualifica al valac romanès. Dues són les hipòtesis que s'hi proposen:

1. L'expressió "ros" fa referència a János Hún-yadi a qui l'autor anomena "Lo Blach ros", es a dir, el valac de color ros.

2. La segona possibilitat que planteja la doctora Riquer és que "Lo Blach ros", segons l'autor, volgui dir bielorús, blanc rus, rus blanc, interpretació per part d'aquest incorrecta del lloc d'origen del cabdill romanès. Aquest anònim i extens poema es troba al Manuscrit P. Saragossa de la Biblioteca Universitària, 184 (actualment M 210), f. 234 v-241r, i es una còpia de la segona meitat del segle XV, amb rúbrica: *...Constantinoble, la qual pres a xxviiij de maigh mcccc tres, e a xxviiiij del dit mes e any fonch pressa la ciutat d'Empera per lo dit Turch*. Una segona còpia incompleta és la del Manuscrit O. Barcelona de la Biblioteca Universitària, 54, f.45 v-53r. Una part fou escrita l'any 1452; són vuit estrofes les que hi manquen, de la XI a la XVIII. Aquesta còpia disposa d'una breu rúbrica encara que força significativa: *Complants de la presa de Contestinoble*.

Disposem d'un tercer text del poema. És una còpia tardana del segle XIX i ha seguit com a model la del manuscrit O. Està dipositada a la Biblioteca de Catalunya. Diversorum 165, f. 201 r-203r. És un text del que s'han fet diverses edicions: J. Ametller, "Un threno catalán a la toma de Constantinopla por los turcos", a *Revista de Gerona. Literatura, Ciencia, Artes. Órgano de la asociación literaria*, XIII (1889), pp. 331-334 i 366-375. M. Baselga i Ramírez, *El cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza*, Saragossa, 1896, pp. 247-256. J. Massó i Torrents, *Quarante octaves à la perte de Constantinoble*, a "Homenatge a Sp. Lamprós (Títol en grec), Atenes, 1935, pp. 417-422. M. Piccat, "El planh per la caiguda de Constantinoble", a *Miscel·lània Antoni Badia i Margarit*, 7, *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XV (1987), pp. 55-84. Aquesta edició té com a base el manuscrit P, i Parramon: O, 110 = 219:365. Complanta. L'edició que ens presenta Isabel de Riquer està basada en el manuscrit P, fent esmenes, i en l'edició de Piccat.

El segon complant anònim, i darrer poema recopilat, és l'anomenat "Armem-nos, vers crestians", i és una dansa de tres estrofes retronxades de nou versos de set i quatre síl·labes amb tres versos de repòs, una estrofa de tor-

nada i una darrera d'endreça. Aquest anònim manté la línia general del altres poemes, ja que també és un poema animant els cristians a participar en la croada per recuperar Constantinoble, però, com a fet remarcable, és un poema que no presenta els trets característics dels Complants clàssics pel que fa a les referències als esdeveniments tràgics. És troba en el Manuscrit: N. Barcelona del Cançoner de l'Ateneu Barcelonès, f. 211r. Les edicions són la de Isabel de Riquer [1989] i la de 1994 que la substitueix, i Parramon: O,16 = 221:7. Dansa retroenchada.

MIQUEL MARCO I ARTIGAS